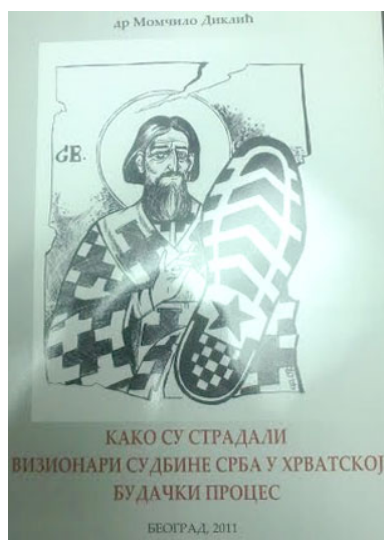

Приказ књиге др Момчила Диклића *Како су страдали визионари судбине Срба у Хрватској – Будачки процес*, Институт за Европске студије – Удружење Срба из Хрватске, Београд, 2011. године

Главно одређење савремене Европе јесте став да је у њеним темељима антифашизам, као основна вредносна матрица њеног постојања и функционисања. Европске интеграције су и израсле као последица уверења да се у Европи мора одржати мир и спречити могућност да се јаве покрети који би били засновани на идеологији расизма, ксенофобије и нетолеранције. Зато није случајно што се виталност антифашизма узима као једна од главних одредница у процењивању да ли је једна земља довољно историјски сазрела да уђе у европску заједницу народа. Зато није случајно ни што се у Хрватској, у току процеса европских интеграција, настојало да се она прикаже као главни заговорник и баштиник антифашизма на простору бивше федералне социјалистичке Југославије. Антифашизам је чак унет и у устав Хрватске након њеног државног осамостаљивања.

Међутим, једна од главних карактеристика антифашизма у Хрватској састојала се у признавању равноправности и конститутивности српског народа у тој земљи, и то као резултат свести да су и Срби дали непроцењиви допринос борби против фашизма у Хрватској. Ако се хрватска држава позива на тековине антифашизма, било би логично да се статус конститутивности српског народа у уставном устројству Хрватске реafirмише и врати. Али сведоци смо да се десило управо супротно, Срби су избрисани из хрватског устава и сведени на националну мањину, а Хрватска се и даље позива на своје светле и јединствене антифашистичке традиције.

Ову позицију најбоље је презентирао Давор Бутковић у тексту о говору председника Владе Зорана Милановића у Јасеновцу („дефиниција хрватског антифашизма”, објављено у *Вечерњем листу* 24. априла 2012. године):

„Предсједник владе, поновимо, прво је истакнуо да нити један други народ у толиком броју није кренуо у борбу за слободу као Хрвати. Ову оцјену, која се у Југославији није смјела службено износити до краја осамдесетих година, заговарао је још Фрањо Туђман у својим текстовима и јавним наступима из шездесетих година, што је, међу осталим, и довело до његовог дисидентског статуса у бившој држави. Хрватски карактер партизанског рата (без обзира на оно у што се партизански покрет на крају изродио, да парафразирамо једну другу реченицу из његовог јасеновачког говора), од пресудне је важности за цијелу хрватску нацију јер показује да су Хрвати у Другом свјетском рату масовно судјеловали на побједничкој страни. У крајњој линији, и актуелни српски масовни покрет за рехабилитацију четништва није потакнут само сентименталним и идеолошким разлозима, него и жељом да се што више српских политичких чимбеника из оног времена по сваку цијену пребаци на побједничку страну. У процесу потврђивања побједничког легитимитета у Другом свјетском рату, Хрватска – Ендехазиси успркос – располаже с довољно снажних аргумената, дефинитивно супериорних над свим другим земљама на подручју бивше Југославије, али и шире, што је Зоран Милановић прекјуче оправдано нагласио. Друга битна Милановићева реченица из Јасеновца односи се на положај Срба у НДХ. Милановић је исправно констатовао да су Срби у НДХ 'били најпрогоњенији'. Дакле, непријепорна чињеница да су Хрвати масовно судјеловали у партизанском рату, те да су с временом почели штитити Србе, најугроженији народ у НДХ, од усташког прогона, представља аутентичну дефиницију хрватског антифашизма.”

У наводима из овог текста може се препознати главни приступ антифашизму који преовлађује у Хрватској, а може се уочити и основна намера да се управо савремена Хрватска прикаже као главни баштиник и следбеник антифашистичке борбе, а да се при том изједначе усташки злочиначки и геноцидни усташки режим и деловање четника као самоодбрамбеног покрета, који се у првим месецима устанка борио за одбрану голог опстанка српског народа, изложеног стравичном усташком покољу. При томе никакву улогу немају стварне историјске чињенице које говоре управо супротно о карактеру учешћа Срба и Хрвата у партизанском покрету.

И управо зато постаје нам јасно колико је вредна и значајна књига др Момчила Диклића *Како су страдали визионари судбине*

С
рба у
Х

рватској –

Б

удачки процес

, која руши овај фарсични хрватски историјски мит о Хрватској као стожеру антифашизма, књига које је неправедно прећутана – вероватно да се не би нарушавали идилични добросуседски односи. Момчило Диклић већ у уводном делу књиге отвара суштинско и историјско, и не само историјско питање: како данас политички одбранити већинско учешће Срба као субјекта у стварању и деловању ЗАВНОХ-а и партизанског покрета? Срби су били доминантни, чинили су 90 одсто састава борацких јединица, али то није значило и доминацију у ЗАВНОХ-у, већ је на делу био принцип пропорционалног односа и заступљености становништва Срба и Хрвата (вођење рачуна о укупној националној структури Хрватске). У ЗАВНОХ-у су у великој мери заступљени Хрвати, иако је њих 80 одсто прихватило Независну Државу Хрватску и борило се против партизана. Главни проблем био је у придобијању Хрвата за Народноослободилачки покрет, који су 1943. годину дочекали у малом броју у партизанским јединицама.

Било је важно истицати политику права нације на самоопредељење, која је била снажно поткрепљена тезом о хрватском државном суверенитету, улози ХСС-а и одлучној борби против великосрпског национализма и великосрпске хегемоније. Парадоксално али истинито, непрестано је истицан значај највећег успеха Народноослободилачке борбе, који се огледао у ковању братства и јединства српског и хрватског народа и поред страховитих покоља којима је био изложен српски народ. Управо НОБ морао да буду главни носилац и покретач политике братства и јединства како би се што шири круг хрватских маса прикључивао партизанском покрету.

Момчило Диклић је на мноштву примера показао колико је то био узалудан подухват, који је ишао само на штету српског народа и његовог опстанка. То је основна идеолошка потка, о којој аутор веома аргументовано и документовано говори, доказујући да се партизански рат пре свега водио у српским крајевима и с јединицама чију су већину чинили припадници српског народа. Међутим, већ је у процесу формирања и политичког заснивања ЗАВНОХ-а створена политичка основа да се афирмацијом политике братства и јединства створи основ за негирање одлучујуће улоге Срба у антифашистичкој борби, као и услови да Хрвати буду део победничке стране када за то дође повољно време.

То је једна од константи хрватске политике, коју можемо пратити у време Другог светског рата, али и касније. Разилажење и сукоби унутар партизанског покрета настајали су управо због односа према Србима и политике коју већ добро познајемо, да се политичким маневрима преузме доминантан утицај и иницијатива у Народноослободилачком покрету и да се он и ЗАВНОХ ставе под пресудан утицај хрватског кадра из Комунистичке партије Хрватске, али и чланова ХСС, без обзира на

то што су у политичке процесе укључивани и чланови СДС. При том је, како каже Момчило Диклић, главно представничко тело партизанског покрета ЗАВНОХ читав рат било стационарно у српским крајевима који су били опустошени, где је становништво било изложено усташком покољу и сталним реквизицијама, али су они и поред тога сносили главни и одлучујући терет организовања и одржавања партизанских јединица. Лика, Кордун и Банија били су главна логистичка база партизанског покрета, а хрватски крајеви, како се то јасно види на страницама ове књиге, нису прихватили политичку линију КПХ и веома тешко се спроводило омасовљавање партизанских редова од стране хрватског народа, без обзира на то што је покушавано да се ХСС нађе у окриљу НОР-а.

Веома је важно што је Момчило Диклић показао како се стварала и брутално спроводила политичка доминација хрватског кадра, и то путем учешћа хрватских професора у партизанским школама. То се посебно могло видети у проблемима који су настајали предавањем хрватске историје и матерњег језика. Српско незадовољство нарастало је због потискивања српске историје и језика. Пропаганда је била претежно у рукама челних људи КПХ-а и ЗАВНОХ-а. Постојала је апсолутна доминација делегата хрватске националности у пропагандним одељењима окружних НО одбора за Банију, Кордун и Горски Котар. На терену су сви руководиоци пропаганде били хрватске националности, што је имало веома важне и далекосежне негативне и неповољне последице у третирању српских националних интереса у току рата и после његовог завршетка.

Оно што је за нас данас важно јесте да нам ова књига показује да су хрватски комунисти имали јасан и одлучан однос у одбрани својих националних интереса, за разлику од Срба, који су, као у великој мери и данас, били спремни да своје националне интересе подреде идеологији братства и јединства, југословенства или развијања добросуседских односа (углавном на нашу штету и без икаквог реципроцитета). Хрвати ни после уласка у НОП, нарочито након слома фашистичке Италије и све извеснијег војног пораза Немачке и НДХ, нису мењали своју националну политику, без обзира на то што се она кретала у комунистичкој идеолошкој орбити. При том су све време изједначавани усташе и четници. Међутим, аутор нам указује на чињеницу да се реторика Срба и Хрвата о злочинима и страдањима и тада разликовала, а челни човек КПХ Андрија Хебранг, на трећем заседању ЗАВНОХ-а, и не спомиње злочине над Србима, а о концентрационим логорима није изрекао ниједну реч. Он је у свом извештају рекао следеће:

„Хрватска је својом борбом стекла право на самоодређење, право да самоуправља собом, да има свој сабор као врховни законодавни орган и носилац суверенитета, да има своју народну владу.”

Момчило Диклић пише да су Хрвати скоро редовно истицали своје неприкосновено право на самоопредељење. Ту можемо препознати вековну тежњу хрватског народа да створи сопствену слободну националну државу. Мењале су се само историјске околности и прилике, а остајала је константа њихове националне политике, док су Срби, на разне начине, само коришћени у историјским процесима спровођења овако постављене хрватске политике одбране националних интереса.

У књизи се зато истиче да су неравноправан третман и улога Срба у партизанском покрету од стране руководства КПХ и ЗАВНОХ-а довели до велике политичке кризе, као и до бруталног обрачуна са српским представницима на Кордуну, који су указивали на проблеме у поштовању српских националних интереса – над српским интелектуалцима и борцима који су бранили српске интересе у оквиру НОП-а. Оптужбе су биле добро познате – да су то непријатељи и прочетнички елементи, што је тада било довољно да дође до ликвидације непоћудних српских елемената. Веома је индикативно да је и тада међу спорним питањима било потискивање ћирилице (објашњење је било да нема ћириличних штампарских слова). *Вјесник*, као орган ЗАВНОХ-а, није доносио чланке на ћирилици.

Једно од централних поглавља ове књиге (и не само ове књиге) било је питање организовања Срба у Хрватској у оквиру НОП-а. Реч је о Српском клубу у оквиру ЗАВНОХ-а и захтеву за аутономију Срба. Ове две концепције настале су у оквиру партизанског покрета. Јасно је да челницима КПХ и КПЈ није одговарало да се српско питање и одбрана српских националних интереса остварују у оквиру српске аутономије на тлу Хрватске.

Момчило Диклић наводи да је „тај предлог одбачен уз жестоке критике и помоћ Срба из Комунистичке партије Југославије, пре свега Милована Ђиласа и Александра Ранковића. Подржано је оснивање Српског клуба већника ЗАВНОХ-а, јер је тај облик искључивао аутономност, односно цепање Хрватске. Решавање српског питања, у овом облику, сматрали су мање опасним за територијалну целовитост и државност Хрватске”.

Овакав став уклапао се у идеју стварања федералне Југославије, али при том је важно истаћи доминацију хрватског кадра у ЦК КПХ јер у њему, од смрти Рада Кончара, није било Срба. Примајући насамом делегацију ЗАВНОХ-а 30. новембра 1943. године, Јосип Броз Тито рекао је да је поносан што је и он син хрватског народа.

Момчило Диклић с правом истиче да за нас то треба да буде прави пример како се своје нације човек никад не сме одрицати. Али очигледно је да Срби нису извукли праву поуку јер се и данас тешко одричу месијанске идеје југословенства и често су спремни да се олако одрекну свог националног идентитета. Није само Друго заседање АВНОЈ-а пример за овакав став Срба према потреби сталне одбране и заступања сопствених националних интереса. Напротив, Срби су често били ударна идеолошка песница у свом самозатирању и пружању доказа да су спремни да жртвују националне интересе у име идеолошких химера какво је било братство и јединство и „равноправно учешће наших народа и народности у антифашистичкој борби”. Иако су партизанске јединице већински биле састављене од Срба, у Прогласу о оснивању ЗАВНОХ-а речено је да је хрватски народ осудио Павелића, што није одговарало истини јер се хрватске масе нису у већој мери укључивале у партизанске јединице, нити су давале значајнију подршку антифашистичкој борби. Постојала је чак и наредба ЗАВНОХ-а да се у борбама штеде хрватска села како би се створили услови да се Хрвати што више укључују у Народноослободилачки покрет. То се није десило све до слома Италије и видљивих знакова да нацистичка Немачка губи рат.

Момчило Диклић у својој књизи наводи наредбу команданта Групе кордунашких одреда Срећка Маноле о „забрани паљења хрватских кућа под претњом смртне казне”. Затим је истакнуто да се строго води рачуна кад се пролази кроз неко хрватско село да не дође до инцидента. Тражило се да се обрати пажња на понашање партизана, на њихову пристojност и учтивост, а затим се, као пожељно, препоручује: „... нарочито раскринкавати четнике Драже Михаиловића и наглашавати да смо ми партизани борци за слободу хрватског и српског народа, а не четници”. Владимир Бакарић је, следећи линију КПХ, јануара 1943. године у Карловцу рекао да „код нас има још увек шовинизма, и да је већа опасност шовинизам код Срба него код Хрвата“, и то је једна од препознатљивих и трајних константи хрватске политике до данашњих дана.

Нажалост, овакву идеолошку позицију о највећој опасности од српског шовинизма можемо наћи и у многим радовима и иступањима наших бораца за људска права и југоносталгичарских противника српског национализма, који је за њих и даље остао највећа опасност за развијање добросуседских односа и наставак модернизације и европеизације Србије. Ова књига читаоца стално опомиње на горку чињеницу да слабо познајемо своју историју, а још мање следимо смисао њених отрежњујућих порука. Историја показује да је обрачун са српским шовинизмом морао да води управо проверени српски кадар, и тај задатак дотични Срби прилежно су обавили као одани и послушни војници Комунистичке партије Југославије.

Већ при крају рата било је сасвим јасно да су српски национални интереси озбиљно угрожени и доведени у питање, али су Срби и њихови руководиоци остали верни идеји о

заједничкој борби два народа против фашизма и разорности великосрпске идеје и четничког покрета.

У овој књизи Момчило Диклић нам је, веома аргументовано, показао како је хрватски кадар у КПХ и ЗАВНОХ-у преузео политичко и организационо вођство у партизанском покрету и антифашистичкој борби, користећи при том сваку повољну прилику да ликвидира све визионаре српске судбине људи који су настојали да одбране српске националне интересе и успоставе равноправне односе два народа у току и након рата.

О томе најбоље сведочи потресно поглавље ове књиге које се бави Будачким процесом, на коме су осуђени представници српског народа у партизанском покрету који су указивали да се затомљују и негирају жртве и улога српског народа у антифашистичкој борби. Њихово визионарство огледа се управо у томе што су препознали да се стварају услови за афирмацију хрватске политике самоодређења и самосталности, која је и довела до ерозије свих права која су Срби остварили у својој партизанској борби. То своје визионарство платили су животима, а српски национални интереси већ тада су маргинализовани, док је српске жртве прекрио заборав и оспоравање. У летку који је био једини материјални доказ који је у процесу имала оптужба, може се јасно препознати шта је био разлог за одржавање Будачког процеса, класичног политичког монтираног процеса. Ево једног цитата из књиге о којој пишемо:

„Да ли ти, Србине, можеш бити задовољан ЗАВНОХ-ом, у коме господаре Назори, разни Шиме, Грегурићи и Филипи? Да ли можеш признати својим представништвом ово тело у којем седе усташки и домобрански официри, који су лили српску крв по Босни, Лици, Кордуну и Банији? Раскомадаше и распарчаше нас на десетке народа и народића, комадају и цепају горе него што су то чинили Немци. Нас Србе мисле заувек оделити од мајке Србије и дичног Београда. Све то није никакво чудо ако знамо да ни у једном вишем форуму Хрватске и на најодговорнијем месту нема Србина. У Централном комитету Комунистичке партије Хрватске нема ниједног Србина, у свим окружним комитетима сви су секретари Хрвати. Ту је место Хрватима. У ЗАВНОХ-у, АВНОЈ-у, партијским форумима, а теби Србине? Теби је место на бункеру у жици. Зашто се онда борите? За слободну и велику Хрватску. Да сачувате хрватски народ од одговорности за злочине учињене над Србима у Лици, Кордуну и Банији. Ко се бори у вашим дивизијама и бригадама Народноослободилачке војске Хрватске: Срби, раја сиротиња. Ко командује? Хрвати, усташки синови и рођаци. Командант Хрватске је Иво Рукавина, рођак гласовитог крвника Јуце Рукавине, комесар Хрватске војске исто је Хрват. Командант корпуса опет Хрват, а комесар корпуса усташко дете и усташки брат Вецо Хољевац. Где су браћа овом омиљеном борцу и 'јунаку' са Кордуна?“

Такође, веома је битно поглавље ове књиге које се бави проблемом константног потискивања српског питања од 1945. до 1990. године. Чињенице неумољиво говоре да је у рату разорено 50.000 српских домаћинстава, организовано је највеће пресељавање и колонизација српског становништва у Бачку, Барању, Банат и Срем. Из Лике је отишло 6.840, а из Баније и Кордуна 3.240 породица. Колонизација и аграрна реформа донеле су велику промену етничког састава Хрватске и значиле даљу реализацију хрватске националне политике, а осетно слабљење српског националног корпуса. У закључку ове књиге аутор је јасно одредио своју позицију спрам политике која је вођена у оквиру партизанског покрета, и не само у том оквиру. Он је јасно нагласио супротстављеност интереса Срба и Хрвата у мотивима и начину вођења антифашистичке борбе:

„Политичке разлике међу комунистима КПХ очитовале су се по националној линији, у устанку па и касније, све до распада СФРЈ. Разлика између српских устаничких маса и већине комуниста хрватске националности била је та: за Србе је приоритетно било да се спасу од режима НДХ, а за комунисте хрватске националности да освоје власт и створе хрватску државу, те да у њој спрече евентуално формирање било какве српске територије, организоване у било ком облику. Страшна трагедија српског народа, углавном, није била тема, а ни интерес руководства КПХ. Своје планове комунисти хрватске националности не би могли реализовати без српских комуниста, односно кадра. Послушници су били одгојени с јаком идеолошком наобразбом у духу 'слепе' покорности. Руководство КПХ је, због наведених разлога, избегавало српске интелектуалце. Уочљиво је било да је већини руководилаца хрватске националности било приоритетно стварање што веће државе Хрватске, док су Срби хтели Хрватску као равноправну републику заједничке државе Југославије. Део руководства хтео је Хрватску без Срба.”

Ова изузетно вредна књига Момчила Диклића искрени је позив да се непрестано залажемо да се сачува и одбрани истина о највећем доприносу српског народа антифашистичком покрету у Хрватској, јер ћемо једино тако моћи да спречимо фалсификовање историје и њену употребу у дневнополитичке сврхе, како се то данас чини у Хрватској, не би ли она, накнадно и без праве основе, себи приписала свој јединствени антифашистички легитимитет, за који у озбиљној историјској аргументацији не постоји упориште.